

HÜSAMEDDİN BEY'İN ÇEVİRİLERİNE GÖRE ÇANAKKALE SAVAŞLARI*

Doç. Dr. Selçuk DUMAN**

ÖZ: Türk ve Dünya tarihi bakımından son derece önemli olan Çanakkale savaşlarında İtilaf devletlerinin geri çekilmesi üzerine İngiltere, konu ile ilgili bir komisyon kurmuş ve derin bir inceleme yaptırarak ayrıntılı bir rapor hazırlatmıştır. Ayrıca bu rapor hakkında dönemin Başbakanı Asquith ve Donanma Bakanı Churchill'in değerlendirmeleri eklenmiştir. Rapor, 1917 yılında Times gazetesinde yayımlanmıştır. Ortaya konulan iddialara açıklık getirmek üzere de bizzat savaşta bulunan gazeteci Sydney Mosley, "Çanakkale Hakikatleri" adlı bir eser yayınlamıştır. Yine Çanakkale'den nasıl geri çekildiğine dair İngiliz Komutanlar, Amiral De Robeck ve Tümamiral Wemyss tarafından "Çanakkale Tahliyesi" adlı bir rapor hazırlanmış ve Times'da yayınlanmıştır. Bütün bu çalışmalar aynı yıl Türk İstihbarat Subayı Hüsameddin Bey tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiş ve İstanbul'da yayınlanmıştır.

Amacımız, İngiltere'de tüm çıplaklığıyla tartışılan ve ortaya çıkarılan bilgileri esas alarak, Çanakkale savaşları hakkında şimdiye kadar yazılanları tekrar etmenin ötesinde, konu ile ilgili bir değerlendirmede bulunmaktır. Biz bu değerlendirmeyi yaparken tamamen ilgili raporların doğrultusunda konuya yeni bir perspektif kazandırmayı ilke edineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Gelibolu, Mosley, De Robeck, Hüsameddin Bey, Wemyss

* Bu çalışma, 20-22 Nisan 2012 tarihleri arasında Çanakkale'de düzenlenen *Uluslararası Gelibolu Sempozyumu*'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** Gaziosmanpaşa Üni. Fen Edebiyat Fak. Tarih Böl., selcuk.duman@gop.edu.tr

Dardanelles Wars According to Husameddin Bey's Translations

ABSTRACT: Upon the withdrawal of Allies from the Dardanelles Wars which is extremely important for history of Turks and world, Britain constituted a commission about the issue, and made it prepare a report about the reasons, process and results after a deep investigation. Moreover, the views of the Prime Minister Asquith and Secretary of Navy Churchill were added to the report. The report was published in Times in 1917. The correspondent Sydney Mosley, who personally was in battlefields, published a book called "The Truth about Dardanelles" in order to clarify the claims. Additionally, another report called "Evacuation of Dardanelles" was prepared by British commanders De Robeck and R.Wemyss about the withdrawal from Dardanelles. It was also published in Times. All these reports were translated into Ottoman Turkish by the Turkish Intelligence Officer Husameddin Bey in the same year and published in İstanbul.

Our aim was to evaluate the Dardanelles Wars by avoiding the repetition of the things written and benefiting from the information presented and discussed clearly in Britain. We aimed at adding a new perspective in the light of relevant reports during this evaluation.

Key Words: Dardanelles, Gallipoli, Mosley, De Robeck, Hüsameddin Bey, Wemyss

GİRİŞ

1871 yılında İstanbul'da doğan Hüsameddin Bey, Mahalle Mektebi, Rüştüye, Kuleli Askeri İdadisi ve Harp Okulu'nda okuduktan sonra subay olarak mezun olmuş ve Balkanlara giderek orada çetelere karşı mücadele etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Süleyman Askeri Bey ve Ali Bey Başhampa'dan sonra Teşkilat-ı Mahsusa'nın, başına geçmiş ve çok önemli görevleri yerine getirmiştir (Ertürk 1996: 8). Hüsameddin Bey, Mütareke Dönemi'nde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın yardımı ile gizli bir teşkilatın kurulmasında görev almış ve Milli Mücadele'ye katkı sağlamıştır. Fevzi Paşa'nın Ankara'ya gitmesi sonrası o da Fevzi Paşa'nın isteğiyle Ankara'ya gitmiş ve Ankara'da, Millî Müdafaa Teşkilatı (M.M.)'nin kurulmasında ve faaliyetlerinde aktif olarak görev almıştır (Ertürk 1996: 417). Hüsameddin Bey, Albaylığa terfi ettikten sonra Cumhuriyet döneminde bu görevinden emekli olmuştur. Hüsameddin Bey, İttihat ve Terakki, Mütareke ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde önemli görevlerde bulunmuş ve görevi icabı Çanakkale savaşlarının İngiltere'deki tartışmalarını da takip ederek Osmanlı Türkçesine kazandırmıştır. Bu çalışmada, Çanakkale Boğazı'nın

jeopolitik ve jeostratejik önemi Hüsameddin Bey'in yaptığı çeviriler merkeze alınmak suretiyle incelenmektedir.

Birinci Dünya Savaşı, büyük devletler, milletler veya büyük güçler arasında bir hesaplaşmadır (Kodaman 1994: 3). Bu hesaplaşmanın en geniş anlamda gerçekleştiği yer ise Çanakkale savaşlarıdır. Çanakkale savaşları, siyasî açıdan birçok emelin, ihtirasın ve idealin düğümlendiği yerdir (Süslü 1991: 1). Çanakkale savaşları, askerî ve siyasî sonuçlarının yanı sıra, ilginç savaş içi diplomasi gelişmelerine sahne olması bakımından da önem taşımaktadır (Tunçoku 1990: 69). Bunun nedenlerine gelince, öncelikle dünyanın en önemli stratejik mevkielelerinden olan Çanakkale ve İstanbul boğazları tarih boyunca önemini korumuş ve boğazları elinde bulunduran güçler Karadeniz'e hâkim olduğu gibi Akdeniz yoluyla Kafkasya ve Doğu Avrupa'ya yapılacak ticaretin denetiminde de söz sahibi olmuşlardır (Özcan 2008: 1809). Diğer yandan Çanakkale Boğazı, Kafkaslar ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının taşınması için önemli bir enerji koridorudur. İstanbul Boğazı ile birlikte Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan jeostratejik bir boğazdır (Dağcı 2008: 135). Yine İstanbul'u Akdeniz ve Karadeniz'den gelecek tehditler karşısında güvenlik içinde tutmak için boğazlar önemli bir yer tutmuştur (İnalçık 2008: 65). Bu nedenlerle Çanakkale ve İstanbul boğazlarını elde tutmak, tarihin bilinen ilk çağlarından itibaren Balkanlar ve Anadolu'da kurulan devlet ve imparatorlukların ortak politikası olagelmıştır (Avcı 2008: 129). Çanakkale bölgesinde Türk yerleşimi ise Selçuklu döneminden başlayarak Batı Anadolu'daki Türk yerleşim süreci içerisinde gelişme göstermiş (Demir 2008: 653) ve Fatih Sultan Mehmet döneminde bölgenin boğazlarla birlikte tamamen Türk hâkimiyetine girdiği görülmüştür.

İngiltere, daha 19. yüzyılda Rusya'nın Çanakkale ve İstanbul boğazlarına yönelik girişimlerini tehlikeli bulmuş ve 1841 yılında Londra'da bir toplantı düzenleyerek Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasını sağlamıştır. Böylece boğazların uluslar arası bir statüye kavuşmasına neden olmuştur. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesi ile de İngiltere, endişelenmeye başlamıştır. 1904 yılında Deniz Lordluğuna ilk kez atanan Donanma Amiralisi Fisher Çanakkale Boğazı'nı zorla geçme seçeneğini irdelemiş ve bu seçeneğin kara ordusu desteği ile bile tehlikeli olacağı sonucuna ulaşmıştır (Steel-Hart 2004: 40). İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Louis Mallet ise bir harp halinde Çanakkale Boğazı'nın donanma ile zorla geçilebileceğini, ayrıca Çanakkale civarının kara kuvvetleri ile de işgal edilmesi gerektiğini 1914 Ağustos ayında Londra'ya gönderdiği raporda bildirmiştir (Artuç 2005: 63). İngiltere açısından başarı ile yapılacak bir hareket Türkiye'yi hemen boyun eğmeye mecbur edecektir

(Aspinall 2005: 63). Ağustos 1914 tarihinde Türkiye'nin henüz tarafsız bulunduğu süreçte, Yunan Hükümeti, Çanakkale Cephesi'nin açılmasını istemiş (Mütercimler 2007: 92-93) ve Yunan Başbakanı Venizelos Londra'ya gönderdiği telgrafta, boğazlara karşı bir hareket düşünüldüğünde, Yunan kara ve deniz kuvvetlerinin İngiltere'nin emrinde olduğunu bildirmiştir. Ancak Bulgaristan kaygısı nedeniyle Yunanistan, bir süre endişeli bir şekilde beklemiştir (Ilgar 1975: 16). 31 Ağustos 1914 tarihinde savaş Bakanı Lord Kitchener ile Türkiye'ye karşı bir saldırı fikrini ortaya atan Donanma Bakanı Winston Churchill konuyu aralarında tartışmışlardır (Stel-Hart 2005: 17). Askerî operasyonlara bakan Tümgeneral Charles Callwel de 3 Eylül 1914 tarihinde Churchill'in fikirlerine ihtiyatla yaklaşmış ve 60 bin kişilik bir kuvvete ihtiyaç olduğunu söylemiş ancak plana da itiraz etmemiştir (Steel-Hart 2005: 19). Diğer yandan Mısır'ın müdafaasını temin etmeye yönelik olarak Churchill tarafından 25 Kasım 1914 tarihinde İngiliz Savaş Konseyi'nde konu gündeme getirilmiştir. Planlanan Çanakkale savaşının, deniz yolu ile yapılması ve bu yolla sonuca gidilmesi hedeflenmiştir. Eğer ilerde gerekli olursa kara harekâtının da yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Çanakkale Cephesi'nin açılmasında Rus Çarlığı'nın da etkili olduğunu söyleyebiliriz (Komisyon 1333: 23). Rusya, Aralık 1915 tarihinde İngiltere'den yardım talebinde bulunmuş ve Kafkasya'daki Türk taarruzundan bunaldıklarını, bu yüzden cephenin açılmasını istediklerini bildirmiştir (Komisyon 1333: 23).

İngiltere'nin Çanakkale Cephesini Açma Sebepleri ve Yöntem Tartışmaları

Birinci Dünya Savaşı çıktığı zaman İngiltere deniz aşırı kolonilerine genel bir çağrıda bulunarak destek istemiştir. Bu yardım çağrısına Kanada, Güney Afrika, Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelanda olumlu yanıt vermiştir (Tunçoku 1975: 17). İngiltere'de bu kaynakları kullanarak ordusunu oluşturma yoluna gitmiş ve savaşın başında, Fransa'da 300 bin, İngiltere'de 3 Tümen, Mısır'da 5 Tümen yedek kuvvet hazırlamış ve aynı zamanda İskoçya, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kap'ta birlik teşkiline gitmiştir (Ilgar 1975: 17). 4 Ağustos 1914'ten itibaren de fiilen savaşa dâhil olmuştur. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bir taraftan savaşmaya devam eden İngiliz İmparatorluğu diğer taraftan kazanımlarını korumak ve ileride kazanımlarını tehlikeye sokacak durumları engellemek amacıyla çeşitli düzeylerde konuyu tartışmıştır. Bu tartışmaların neticesinde yine yukarıda dile getirdiğimiz gibi Çanakkale Cephesi'nin açılmasına karar verilmiştir. Bu kararın nedenlerine gelince, İngiltere'nin Doğu Akdeniz, Süveyş Kanalı ve Hint okyanusu üzerinde İmparatorluk yolunun açık bulundurulması, en doğuda Rusya, Romanya, Sırbistan, İtalya ve Fransa hattı olarak Almanya ve

Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun güneyden çember içine alınması ve yok edilmesi hedeflenmiştir (Atabay 2008: 1883). Diğer yandan İstanbul'u ele geçirerek Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak, Balkan devletlerini kazanmak, Almanya'yı kuşatmak, Süveyş Kanalı ve Hindistan üzerindeki baskıyı ortadan kaldırmak istemiştir (Özcan 2008: 1863). Yine bu hareketle Rusya'ya yardım ulaştırmak amaçlanmıştır (Beyoğlu 2008: 2322). Churchill, Osmanlı Devleti'nin Romanya ve Bulgaristan yolu ile silah ve cephane sağlayarak ayakta duran bir devlet olduğunu, bu yüzden Çanakkale'nin zorlanarak geçilebileceğine inanıyordu. Böylece Batı devletleri yiyecek sıkıntısından kurtulacak ve Almanya 1916 yılında çökertilebilecekti (Bayur 1991: 18). Çanakkale Cephesi'nin açılması konusu 25 Kasım 1914 tarihinde Donanma Bakanı Churchill tarafından Savaş Konseyi'nin gündemine getirilmiştir. Churchill burada yaptığı konuşmada Mısır savunması için Türkiye'ye karşı bir taarruzun yapılması gerektiğini anlatmış ve Savaş Bakanı Lord Kitchener da Churchill ile aynı fikirde olduğunu, ancak bugün için bunun zor olacağını belirtmiştir. Churchill'in konuşmasında üzerinde durduğu bir başka konu ise 40 bin kişilik bir kuvvetin gerekliliğidir. Ancak bu toplantıda savaş kararı çıkmamış ve ileriki bir tarihe bırakılmıştır (Komisyon 1333: 22). Churchill, Ocak 1915 tarihinde Çanakkale Boğazı'na yönelik yapılacak operasyonun faydalarını şu şekilde izah etmiştir: İstanbul müttefiklerin kontrolüne girecek, Asya Türk kuvvetleri ile Avrupa Türk kuvvetleri arasında bağlantı kesilecek, böylece Rusya rahatlayacak, Osmanlı Devleti barış yapmak zorunda kalacak, Rusya'ya mühimmat ve top desteği sağlanacak ve Balkanlar üzerinde olumlu etki yapacak (Armaoğlu 1990: 13). Üzerinde durulması gereken önemli bir neden de yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ileriye düşünerek gizli yapılmış olan İstanbul Antlaşması ile Rusya'ya vereceklerini bildirdikleri boğazlar bölgesini Rusya'dan önce ele geçirmek düşüncesidir (Aytepe 2000: 1). İngiltere'nin Çanakkale Cephesi'ni açma nedenleri Avustralya basınında da çok ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Örneğin 24 Nisan 1915 tarihli Sydney Morning Herald gazetesine göre, diğer nedenlerin yanında, Bulgaristan'ın kafa karışıklığını İtilaf devletleri lehinde çözmek, ayrıca diğer Balkan devletlerini de etkilemek (Sarıkoyuncu 2009: 43) şeklinde dile getirilmiştir. Dönemin Maliye Bakanı Lloyd George'un görüşü ise Selanik ve Dalmaçya üzerinden Avusturya'ya saldırıp, Sırbistan'ı kurtarmak, Macarları Avusturya'dan ayırmaktır (Ilgar 1975: 17). Sidney Mosley, Çanakkale Savaşı'nda amacın, İstanbul'a ulaşmak olduğunu, bu noktada Avustralyalı ve Yeni Zellandalılara güvenildiğini daha doğrusu onlara muhtaç olduğunu söylemiştir (Mosley 1333: 7). Fransız orduları Başkomutanı General Joffre, Almanya'ya ancak Fransa'daki cephede kesin bir darbe vurulabileceği görüşünde idi. Ona göre Fransa ve İngiltere tüm güçlerini burada bulundurmalı idi (Akyüz 1990: 121). Rusya için

Birinci Dünya Savaşı'nın iki temel amacı vardır: Birincisi Almanya'nın etkinliğini kırmak, ikincisi İstanbul ve Çanakkale boğazlarını ele geçirmek (Armaoğlu 1990: 7). Ancak Rusya savaşın daha başlangıcı olmasına rağmen ciddi zorluklar içerisine düşmüş ve İngiltere'nin bir şekilde Türkiye'ye karşı cephe açmasını istemiştir. Bu istek Petrograd'daki İngiliz Elçisi Sir George Buchanan tarafından bildirilmiştir. Buchanan, Rusların büyük güçlükler içerisinde olduğunu, Rus Orduları Başkomutanı Grand Dük Nikola'nın karadan ve denizden Türklere karşı sefer talebinde bulunduğunu söylemiştir (Moorehead 1972: 43). Çanakkale savaşları ile savaşı kısa sürede bitirmeyi amaçlayan (Avcı 1994: 2) İngiltere, Çanakkale harekâtı ile ilgili planı, 18 Ocak 1915 tarihinde Dışişleri Bakanı Edward Grey aracılığıyla Fransa'ya sunmuştur. 19 Ocak 1915 tarihinde ise Rusya'ya bildirilen Çanakkale planı, 26 Ocak 1915 tarihinde Rusya tarafından kabul edilmiştir (Atabay 2008: 1884). Sir Hankey de Rusya ve Fransa'nın onayını doğrulayarak, Churchill'in deniz taarruzu ile ilgili Rus Orduları Komutanı Grand Dük Nikola'nın ve Fransa Donanma Bakanı'nın bilgilendirildiğini, Nikola'nın memnuniyetini bildirdiğini, Fransa'nın lehte görüş belirtildiğinin Churchill tarafından ifade edildiğini bildirmiştir (Komisyon 1333: 36-37).

İngiltere'nin Çanakkale Cephesini açması ile ilgili ilk öneri Churchill tarafından gündeme getirildiği ve Savaş Bakanı Kitchener'in etkin uygulayıcı konumunda olduğu için savaşın geri çekilmeyele son bulması üzerine sorumluluğun bu iki kişi üzerinde bırakılması noktasında çeşitli açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Ancak amacı İstanbul'u zapt etmek olan Çanakkale cephesinin açılmasında Lord Fisher, Sir James, Wolf, Murray aralarında görüşmelerde bulunmuşlar ve Lord Kitchener'in planını onaylamışlardır. Sir Arthur Wilson ve Lord Fisher kara ve deniz kuvvetlerinin birlikte kullanılmasından yana olsalar da savaş konseyinde konu ile ilgili yapılan tartışmalarda herhangi bir görüş ortaya koymamışlardır (Komisyon 1333: 5). Raporda verilen bilgide, 14 Ocak 1915 tarihinde toplanan İngiliz Savaş Konseyi görüşmelerinde Rusya'ya yardımın yanında Bulgaristan'ın da bağlantısının kesilmesi üzerinde durulmuştur. Lord Fisher ise deniz savaşının yeterli olmayacağı, kara savaşının da gerekli olduğunu ifade ettiğini söylemektedir. Ancak bunun için Fransa'dan büyük bir kuvvetin gerekli olduğu için bu mümkün olmamıştır (Komisyon 1333: 30-31).

Dönemin İngiltere Başbakanı Asquith, defalarca Lord Fisher'le konuştuğunu ancak Fisher'in bu harekâta yönelik bir muhalefetinin görülmediğini, yine daha sonraki istifasının bu konuyla alakalı olmadığını söylemiştir (Komisyon 1333: 32). Churchill Çanakkale savaşları ile ilgili kararın çıktığı Ocak 1915 tarihli Savaş Konseyi toplantısında sadece denizden taarruzun kabul edildiğini bu konuya Lord Fisher ve Arthur

Wilson'un da itiraz etmediklerini belirtmiştir (Komisyon 1333: 34). Sir Henry Jakson da planı kabul etmiştir (Komisyon 1333: 28). Churchill, 3 Ocak 1915 tarihinde Çanakkale'yi abluka altında tutan Amiral Carden'e boğazın yalnız denizden zorlanması mümkün olup olmadığını sormuş, Carden eski gemilerden ve zorluklardan bahsetse de güçlü bir taarruzla başarılabileceğini söylemiştir (Taşkiran 2009: 28). Amiral Carden savaş durumunda izlenecek yolun dört aşamada olabileceği üzerinde durmuştur. 11 Ocak 1915 tarihli telgrafında, Çanakkale'de müdafaa mevzileri oluşturmak, Boğazlara yönelik harekâta bulunmak, Saros müdafaa mevzilerini tahrip etmek ve Torpil tarlalarını tarayarak Marmara'ya doğru ilerlemek (Komisyon 1333: 28). şeklinde ifade etmiştir. Başbakan Asquith, Lord Fisher ve Churchill'in dinlendiğini, yapılan müzakereler sonucunda Savaş Konseyi'nin 28 Ocak 1915 tarihli toplantısında saat 11.30'da karar verildiğini belirtmiştir (Komisyon 1333: 36-37). Mosley, Amiral Carden ve Sir Henry Jackson'ın zor olsa da Çanakkale Boğazı'nın ağır ve düzenli bombardıman ile aşılabileceğini söylediklerini Churchill'i ikna ettiklerini ve Lord Fisher'inde ciddi bir ayrılığı olmadığını söylemiştir (Mosley 1333: 36). Kara ve deniz kuvvetlerinin birlikte kullanılması yönündeki tartışmaların yersiz olduğunu belirten Başbakan Asquith, planın donanmanın taarruzu üzerine hazırlandığını ve konuyla ilgili hiçbir muhalefetin olmadığını ve ayrıca Savaş Konseyinde Lord Kitchener'in kara harekâtı için büyük bir kuvvetin gerekli olduğuna ve yeteri kuvvetin bulunmadığına işaret etmiş ve konsey de bu şekilde planı kabul etmiştir. Diğer yandan Lord Fisher'in kendisi ile görüştüğünü ifade eden Başbakan Asquith, Lord Fisher'in alternatif bir plan sunmadığını ve mevcut planı kabul ettiğini Donanma Bakanı Churchill ile de hem fikir olduklarını ayrıca vurgulamıştır (Komisyon 1333: 68-70). Churchill'de Çanakkale harekâtı ile ilgili plan hazırlanırken her kesin görüşü ve kabulü alındığını (Komisyon 1333: 78) ve bu çerçevede Lord Fisher'in de kabul ettiğini belirtmiştir (Komisyon,1333: 82). Yani Çanakkale savaşı ile ilgili deniz savaşı planının onaylanması konusunda bir sorun çıkmadığı gibi alternatif bir plandan da söz edemeyiz. Ancak daha sonraları da kara harekâtının yapılıp yapılmaması konusu tartışılmaya devam etmiştir. Mısır'da bulunan 29. Fırkanın Çanakkale cephesine sevki konusunda 19 Ocak 1915 tarihinde karar verilse de 20 Ocak 1915 tarihinde Lord Kitchener tarafından ertelenmiş, konseyin gündemine zaman zaman gelse de kabul edilmemiştir (Komisyon 1333: 70). Lord Kitchener'in kara harekâtını ertelemesinin sebebi ise Rusya'nın zayıflığı, Almanya'nın batı cephesine sevkıyat yaparak saldırıya geçebileceği ve Fransa cephesinin güçlendirilmesi gerektiği tezidir. Hatta Lord Kitchener'a Fransa tarafından şiddetle kuvvet talebi söz konusudur (Komisyon 1333: 71). Ancak devam eden süreçte 16 Şubat 1915 tarihinde yapılan görüşmelerde Mısır'daki askeri kuvvetlerin gerekli durumda kullanılmasına karar

verilmiştir (Komisyon 1333: 41). Lord Kitchener 24 Şubat 1915 tarihinde toplanan mecliste gerekli olduğu zaman mutlaka kara gücünün kullanılacağı üzerinde durmuş, Doğu'daki mağlubiyetin çok ciddi sonuçlar doğuracağını belirtmiştir. Yine Lord Grey de benzer açıklamalar yapmıştır.

Lord Kitchener 24 Şubat 1915 tarihinde toplanan Savaş Konseyi'nde Donanma Bakanı Churchill'e kara harekâtını tasvip edip etmediğini sormuş o da tasvip etmediğini söylemiştir (Komisyon 1333: 42-43). 26 Şubat 1915 tarihinde de Savaş Bakanı Lord Kitchener ile Donanma Bakanı Churchill arasında bir uyumsuzluk yaşanmıştır. Churchill kara kuvvetlerinin sevkine muhalif olmuş, Kitchener ise Avustralyalı, Yeni Zelandalılar gibi grupların katılımıyla 33 bin kişinin bu harekâta katılabileceğini ifade etmiştir (Komisyon 1333: 45). General Birdwood Lord Kitchener'a gönderdiği telgrafta donanmanın boğazı geçebilmesi konusundaki endişelerini ifade etmiş ve 3 Mart 1915'te yapılan savaş konseyinde kara kuvvetlerinin sevkine karar verilmiştir (Komisyon 1333: 46). Ancak 15 Mart 1915'te Donanma Bakanı Churchill'in Amiral Carden'a gönderdiği raporda General Hamilton ile görüşmesini, gönderilecek kuvvetin ise 2 Nisan'dan önce ulaşamayacağını bildirmiştir (Komisyon 1333: 50). 19 Mart 1915 tarihinde komutanlığa tayin edilen Amiral De Robeck'in göndermiş olduğu telgrafta, General Hamilton ve diğerleriyle görüşme yaptığını, bu görüşmeler sonucunda bir kara harekâtının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Hamilton'un kara harekâtı ısrarı üzerine Lord Kitchener bir telgrafta kara harekâtının yapılmasına karşı olmadığını, güçlü bir kuvvetin gerekli olduğunu ve durumun iyi hesap edilmesi gerektiğini söylemiştir. Diğer yandan Kitchener donanmanın 14 Nisana kadar başarılı olmadığı takdirde ancak kara harekâtının düşünülebileceğini ifade etmiştir (Komisyon 1333: 51-53). Fisher ve Wilson'un iddiası ise konu tamamen Savaş Bakanı Kitchener ile Donanma Bakanı Churchill'in önerisi ile Savaş Konseyi'nde kabul edilmiştir (Komisyon 1333: 16-17). Yine İkinci Deniz Lordu olan Sir Hamilton konu ile ilgili görüşünü belirtirken kararın tamamen kabineye ait olduğunu söylemiştir. Üçüncü Deniz Lordu Amiral Todor ise, Churchill ile bir kez karşı karşıya geldiğini ancak söylediklerinin dinlenmediğini ifade etmiştir. Dördüncü deniz Lordu da benzer iddialarda bulunmuştur.

Churchill ise dört deniz lordu ile her gün konuların etraflica müzakere edilmesi gerektiğini, zaten bu konuların kendilerinin konusu olduğunu belirtmiş, ayrıca harp planlarının doğrudan doğruya donanma birinci lordu, donanma bakanı ve birinci deniz lordunun sorumluluğunda olduğunu ifade ederek, onların iddialarına karşılık vermiştir (Komisyon 1333: 18-19). Bütün bu iddialara rağmen İngiliz Genelkurmayı Kasım

1914'te bir grup teşkil etmiş, bu gruba Donanma Bakanı, Donanma Birinci Lordu, Birinci Deniz Lordu, Genelkurmay Başkanı, Donanma Müşaviri gibi görevliler dâhil edilmiştir. Bu grubun görevi cephe gerisinde hareketle ilgili gerekli değerlendirmeleri yapmaktır (Komisyon 1333: 28).

Görüldüğü üzere 25 Kasım 1914 tarihinde kurulan İngiliz Savaş Konseyi her yönüyle savaşın aşamalarını tartışarak görevini yerine getirmiştir. Yine İngiliz Meclisi ve İngiliz kabinesi ile alakalı eleştiriler bulunmakta olup, kabine içerisinde Savaş Bakanı Lord Kitchener ve Donanma Bakanı Churchill'in etkili olduğu diğer yandan Churchill'in bu konuda uzman olmadığı, esas uzmanın ona müşavirlik yapan Birinci Deniz Lordu Fisher ve Sir Arthur Wilson olduğu üzerinde durulmuş, Fisher ise komisyona verdiği bilgilerde kendisinin Savaş Konseyi üyesi olmadığını söyleyerek sorumluluktan kaçmıştır (Komisyon 1333: 10-14). Yine Sir Arthur Wilson da Fisher gibi aynı kanaati bildirmiştir. Oysaki Donanma Bakanı Churchill, Maliye Bakanı Lloyd George, Dışişleri Bakanı Edward Grey ve Balfour gibi kişililer söylenen kanaate katılmamaktadırlar. Onlara göre konu öncelikle uzmanlar tarafından hazırlanır, önerilir ve konsey önerileri dikkate alırdı (Komisyon 1333: 15).

Çanakkale harekâtının stratejisi, Limni adası esas hareket üssü olacak, Bozcaada ve Gökçeada bu harekâta kullanılacak, bu çerçevede Mısır, Kıbrıs ve Girit'ten hareket edecek gemiler Limni adasına gerekli asker ve malzemeyi getirecekti (Atabay 2008: 1883). Böyle de oldu ve İngiltere önderliğinde İtilaf devletleri Çanakkale savaşlarında Bozcaada, Gökçeada ve Limni adasını merkez yaptılar (Ayan 2010: 95). Savaşın başında Akdeniz Seferi Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hamilton, 86. Tümen (3 Tugaylı 17.000 mevcutlu), Deniz Tümeni (3 Deniz Tugayı 10.800 mevcutlu), Anzak Kolordusu (3 Tugaylı 30.500 mevcutlu); Korgeneral W. Birdwood, Birinci Avustralya Tümeni (3 Tugaylı); Tümgeneral W. Bridges, II. Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni (2 Tugaylı); Tümgeneral A. Godley, Fransa Doğu Seferi Kuvvetleri (1 Tümen); General Amade, 1.Tümen (2 Tugaylı) olarak başlayan savaş sona doğru 500 bin askere kadar ulaşmıştır (İlhan 2006: 3).

İtilaf devletleri deniz savaşları için 6 muharebe gemisi, 6 muhrib, 14 mayın arama tarama gemisi ve 1 uçak gemisi ayırmışlardır. Ayrıca 4 hafif kruvazör ile muhribi, 5 İngiliz, 2 Fransız denizaltısı, 6 deniz uçağı taşıyan uçak gemisi hazırlanmıştır (Akça 2006: 3) İngiliz Donanması Çanakkale'yi ilk kez 31 Ekim 1914 tarihinde Türkiye İtilaf devletlerine yönelik savaş durumu alması dolayısıyla 3 Kasım 1914 tarihinde 10 dakika kadar bombalamıştır (Komisyon 1333: 22). Ancak cephede

savaşın başlangıcı 19 Şubat 1915 tarihidir. 18 Mart 1915 tarihine kadar devam eden bombardımanın ardından İngiliz ve Fransız gemilerinin batırılması üzerine yeni stratejiler üzerinde durulmuştur. Diğer yandan Çanakkale Savaşı'nın başlaması ile birlikte Boğazlar ve Marmara'da denizaltı savaşı da başlamıştı. Çanakkale Boğazı'nı geçerek Marmara'ya giren İngiliz denizaltıları, askerî ve sivil Türk gemilerini batırıyorlardı. Bunun üzerine Alman U-21'leri Çanakkale'ye gelmiş ve İtilaf devletlerine karşı savaşmıştır (Hersing 2007: XVII). Ayrıca toplam 500 civarında da olsa Alman askerî Çanakkale savaşlarına katılmıştır. Bunların yarısı boğazlara yakın alanda, diğerleri istihkâm ve topçu birliklerinde görev yapmıştır (Görgülü 1994: 5). 18 Mart 1915 deniz taarruzuna itilaf devletleri adına 14 savaş gemisi katılmış, bunlardan 3'ü batmış, 4'ü de kullanılamaz hale gelmiştir (Komisyon 1333: 5). Ancak Churchill, Çanakkale deniz savaşlarında iki İngiliz savaş gemisinin kaybedildiğini ve onlarında zaten kullanılmayacak kadar eski olduklarını söylemiştir (Komisyon 1333: 84). Kara ordusunun kullanılması konusu ise 20 Şubat 1915 tarihinde Lord Kitchener tarafından gündeme getirilmiş ve 29. Fırkanın bölgeye gönderilmesi emredilmişti (Komisyon 1333: 6). Fakat Fransa'nın baskın isteği ve batı cephesinin önemi dolayısıyla bu gerçekleşmemişti. Bu olaydan sonra kara harekâtı konusu netleşmiş ve 25 Nisan 1915 tarihinde ilk kara çıkarması yapılmış (Herbert-Morgenthau 2007: 33), ikinci çıkarma ise 7 Ağustos 1915 tarihinde gerçekleşmiştir (Herbert-Morgenthau 2007: 109). Ancak İtilaf devletleri kara harekâtında da başarılı olamamışlardır.

Bunun üzerine İngiltere'de savaşın yönetimi ile ilgili çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Bütün bu eleştirilere dönemin İngiltere Başbakanı Asquith cevap vererek özetle şöyle demiştir; savaşa daha başlamadan önce Savaş Konseyi'nin toplanmasının sağlandığını, Savaş Bakanlığı Müşavirinin, Donanma Bakanlığı Müşavirinin ve Dışişleri Bakanlığı Müşavirinin zaman zaman Savaş Konseyi'ne katıldığını ifade etmiştir (Komisyon 1333: 61). Yine Savaş Konseyi'nde uzman ve müşavirlerin söz hakkı olmadığına dair eleştirilere de Savaş Konseyi'ne birçok uzman ve müşavirin katıldığını ve katılan herkesin eşit söz hakkı olduğunu söylemiştir. Örneğin Lord Fisher ve Arthur Wilson'un bu toplantılara birçok defa katıldığını ifade etmiştir (Komisyon 1333: 62). Bir başka eleştiri konusu ise 19 Mart - 14 Mayıs 1915 tarihleri arasında İngiliz Savaş Konseyi'nin toplanmadığıdır. Özellikle Başbakan tarafından konseyin toplantıya çağırılmaması ya da konsey üyelerinden herhangi birinin konu ile ilgili talepte bulunmaması bu dönemde yapılan en büyük eleştirilerdendir. Yine Lord Kitchener'ın savaş süresince kendi görüşleri dışında başka görüşleri pek dinlemediği yönündeki iddialar ve eleştiriler ön plana çıkmaktadır (Komisyon 1333: 7). Başbakan Asquith,

19 Mart-14 Mayıs 1915 tarihleri arasında savaş konseyinin toplanmadığı eleştirilerine, başbakan olarak kendisinin, donanma bakanının, dışişleri bakanının, savaş bakanının istisnasız her gün bir araya geldiklerini ve fikir alışverişinde bulduklarını söylemiştir (Komisyon 1333: 73).

İngiltere'nin Çanakkale'yi Tahliye Etmesi ve Sonuca İlişkin Tartışmalar

İngiltere'de gerek tahliye ve gerekse sonuçla ilgili çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Öncelikle tahliyeye karar veren İngiliz hükümetidir. Çanakkale tahliyesinden bir hafta önce Bakanlar Kurulu toplanarak tahliyeye karar vermiş ve uygulanmıştır. Mosley, bu kararı eleştirerek, Berlin ve İstanbul'da askerler karar verirken, Londra'da sivilin karar verdiğini ve askerlerin uyguladığını ifade etmiştir (Mosley 1333: 73). Çekilmeyi gerçekleştiren ise General Sir Charles Monro'dur. Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanlığı'na atanan General Sir Charles Monro Fransız cephesinde ün yapmış, 55 yaşında otoriter, askerî kurallara harfiyen uyan birisidir. Churchill Londra'dan Monro'yu uğurlarken, "*Gelibolu'dan askerlerin çekilmesinin, Corunna felaketinden daha kötü olacağını unutma*" diye uyarıda bulunmuştur. 28 Ekim 1915'te Bozcaada'ya Monro'nun ulaşması üzerine Hamilton görevinden ayrılmıştır (Barış 2008: 157).

9 Kasım 1915 tarihinde Kitchener Gelibolu savaş alanlarına gelerek incelemelerde bulunmuş ve zaten olumsuz olan şartların daha da zorlaşacağını ifade etmiştir (Kannengiesser 2009: 249). Churchill Monro'ya "*lütfen asıl mesele üzerinde raporunuzu bana mümkün olduğu kadar çabuk yollayınız. Yani kalacak mıyız? Çekilecek miyiz*" demiştir (Moorehead 1972: 421). General Sir Charles Monro da 22 Kasım 1915'te Gelibolu'nun boşaltılması konusunda bir rapor hazırlamış, raporda özetle, Türk mevzilerinin ele geçirilmesinin mümkün olmadığını, savunmanın güçlendirildiğini ve Türk mevzilerine yeni cephane ve topların gönderildiği haberinin alındığını ve daha fazla kaybı engellemek için yarımadanın boşaltılması gerektiğini ifade etmiştir (Kannengiesser 2009: 249). Lord Kitchener Mondros'ta Atina Büyükelçisi'nin de katılımıyla bir savaş konseyi toplantısı yapmış ve bu toplantıda Gelibolu'nun boşaltılması kararı alınmıştır (Atabay 2008: 1889). 7 Aralık 1915'te İngiliz kabinesi toplanarak Gelibolu'nun kısmen boşaltılmasına, Suvla ve Arıburnu'nun tümüyle terk edilmesine, Seddülbahir'in ise politik ve donanmanın nedenleri dolayısıyla Kitchener'in önerisi doğrultusunda tutulmasına karar verilmiştir (Steel-Hart 2005: 272).

İtilaf devletleri Çanakkale'den geri çekilme konusunda, Suvla-Anzak ve Arıburnu'daki kuvvetlerin üç safhada çekilmesine karar vermişlerdir. Birinci safhada, arabaların, hayvanların ve savaşla direkt

alakalı olmayan insanların tahliye edilmesi (De Robeck-Weymss 1333: 3). İkinci aşamada, topların hayvanların ve insanların sevkine devam edilmesi ve sevkியatın güvenlik gerekçesiyle geceleyin yapılması, üçüncü aşamada, çekilme işleminin 36 saat içerisinde bitirilmesi, nakil ve sevki zorunlu olan kişilerin motor botların yardımı ile çekilmesinin tamamlanması.

Birinci safhanın, 10 Aralık 1915'te kadar gerçekleştirilmesine karar verilmiş, bu çerçevede 3 bin kişi ile birlikte toplar ve hayvanların nakledilmesi gerçekleştirilmiştir. İkinci safhanın 17-18 Aralık 1915 tarihine kadar tamamlanması planlanmış (De Robeck-Weymss 1333: 4) ve bu zaman zarfında 44 bin kişi, 200 kadar top ve vagon, 3 bin kadar hayvan ve önemli bir miktarda askerî malzeme ve cephanenin sevki gerçekleştirilmiştir (De Robeck-Weymss 1333: 5).

Son safha olan üçüncü aşamanın 18-19 Aralık 1915 tarihinde ve gece boşaltılması planlanmış, 19-20 Aralık 1915 tarihinde son bulmuştur. Bu aşamada çok hızlı hareket edilmesi ve düşmanın bunun farkına varmaması için gerekli tedbirlerin alınması üzerinde durulmuştur. Ayrıca denizin durgun olması, rüzgârın olmaması da önemli beklentiler içerisindeydi. Bu safhada 10 bin askerin sevki planlanmış ve onlarla birlikte bulunan malzemeler de sevk edilmiştir (De Robeck-Weymss 1333: 5). Nakilde özellikle var olan iskelelerin yetersizliği gözlenmiş, yeni iskeleler inşa edilmiştir. Kumsallardan sevk hızı bir şekilde gerçekleşmesi üzerinde durulmuş, çünkü açık alanda şarapnel atışına maruz kalınacağı düşünülmüştür. Ayrıca önemli bir nakil de yaralıların, hastanelerin ve sağlık personelinin sevkidir (De Robeck-Weymss 1333: 6).

İngiliz kuvvetleri yapmış oldukları planları oldukça dikkatli bir şekilde gerçekleştirmişler, planda herhangi bir olumsuzluk yaşanmamıştır. Diğer yandan sevkiyatı mümkün olmayan malzemeler üzerine gaz dökülerek yakılmış ve böylece geride kullanılabilecek hiçbir mühimmat bırakılmamıştır. Ayrıca Suvla'dan geri çekilme tamamlandıktan sonra kumsallar bombardıman edilmiştir. Kurtarılamayan malzemelere gelince oldukça azdır. Bunlar 4 motorlu manivela ve birkaç diğer malzemedir.

Arıburnu-Anzak'ta nakli mümkün olmayan malzemeler İngiliz topçuları tarafından bombardıman edilmiştir (De Robeck-Weymss 1333: 7-8). İngiliz kuvvetleri bütün bu geri çekilmeleri tamamladıktan sonra orada iki muhafazalı kruvazör bırakmışlardır. Onların görevi ise çekilme sonrası durumun gözetlenmesidir. Çekilme ile alakalı İngiliz donanması birlikleri ve bu birliklerin ve harp gemilerinin komutanları, nakliye gemisi komutanları, istimbote ve şimendifer kumandanları, hatta

mühendislerine kadar herkes görevlerini layıkıyla yerine getirmişlerdir (De Robeck-Weymss 1333: 9).

Suvla-Arıburnu ve Anzak koylarından geri çekilme tamamlandıktan sonra sıra Hellas'a gelmiştir. Hellas'ta geri çekilme 3 safhada gerçekleşmiştir. Birinci safhada, askerin çekilmesi, ikinci safhada, V ve W kumsalları dışındakilerin çekilmesi, üçüncü safhada ise geri kalan her şeyin tahliyesi planlanmıştır. Bu çerçevede İngilizlere ait 18 librelik toplar, 4-5 pusluk obüsler, 50 kundaklık toplar ve pusluk toplar, Fransızlara ait 7,5 mm'lik toplar ve ağır toplar ve silah ve askeri mühimmatın geri çekilmesi planlanmıştır. Bu planın gerçekleştirilmesi için de gerekli gemi ve taşıyıcıların hazır bulundurulması üzerinde durulmuş, son aşamada hayvanlar ve malzemelerin sevki gerçekleştirilmiştir. Hellas Burnu'nda geri çekilme işleminden 48 saat önce 22 bin kişinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu askerlerin 7 bini sondan bir önceki gün, 15 bin asker de son gece geri çekilecekti. Ancak daha sonra planda bir değişiklik yapılmış ve son gece çekilecek asker sayısı 17 bine çıkarılmıştır. Topların geri çekilmeye değmeyenlerinin ise imha edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu plan çerçevesinde W, V, X ve Gali kumsalları için hazırlıklar tamamlanmıştır.

İlk çekilme harekâtı 30-31 Aralık 1915 tarihinde başlamış, 7-8 Ocak 1916 tarihinde son bulmuştur. Bu çekilme planı çerçevesinde ilk etapta 5 bin asker, hayvanlar ve topların önemli bir kısmı ile mühimmat geri çekilmiştir (De Robeck-Weymss 1333: 10-12). Ancak bu çekilme esnasında özellikle 2-3 Ocak 1916 tarihinde esen kuzey-doğu rüzgârı etkili olmuş, neyse ki, dördüncü gün durmuştur. Sonraki günlerde tekrar esse de rüzgâr etkisini kaybetmiştir. Bu sayede V ve W kumsallarına motorbotlar ve diğer nakliye araçları yanaşabilmiş, hayvanların ve malzemelerin tahliyesi gerçekleşmiştir. Diğer yandan bu çekilme esnasında Alçıtepesi'nin kuzeyinde bulunan mevzilerden ve Asya sahillerinden Türkler tarafından top atışları yapılmış ancak ciddi bir zarar oluşmamıştır (De Robeck-Weymss 1333: 12-13). Yine 17. günde Türklerin ileri mevzilerinden yoğun bir ateş açması gerçekleşmiş fakat hemen karşılık verilerek ciddi bir zarar oluşmamıştır. Bundan da anlaşılıyor ki, Türk tarafı geri çekilmenin sonlarında ancak haberdar olabilmıştır. 18. günü başlayan güney rüzgârı ve Türklerin çekilmeden haberdar olmaları dolayısıyla, V ve W kumsallarından çekilme planında değişikliğe gidilmiştir. Yeni iskeleler kurulmuş, motorbotların dışında savaş gemileri üzerinde torpido muhripleri kumsala yanaşmış ve bu yolla taşıma işlemi gerçekleşmiştir. Son plan 8-9 Ocak 1916 tarihinde uygulanmıştır (De Robeck-Weymss 1333: 14-15).

Gali kumsalında ise durum biraz daha kritiktir. 700 askerin bir kısmı savaş gemisine nakledilmiş ve daha sonra buradaki riskli durum dolayısıyla, W kumsalına nakline karar verilmiş ve bu karar da uygulanmıştır. Durumun riskli olması dolayısıyla burada bir kısım malzemeler tahrip edilmiştir (De Robeck-Weymss 1333: 16).

Diğer yandan tahliye işlemi gerçekleştiği dönemde kurulan telefon ağı ile haberleşme mükemmel derecede gerçekleşmiş, herhangi bir koordinasyon sorunu yaşanmamıştır. Ayrıca Fransızlar da bu geri çekilme aşamasında İngilizlerle birlikte koordineli bir şekilde hareket etmişlerdir (De Robeck-Weymss 1333: 18-19). Çanakkale savaşlarına Britanya İmparatorluğu'ndan tahminen 469 bin kişi katılmıştır. Bunların 328 bini savaşan, 141 bini ise destek kuvveti niteliğindedir (Barış 2008: 164). Bu kuvvetlerden İngiliz Çanakkale Komisyonu Raporuna göre İngilizlerin, 31.389 ölü, 78.749 yaralı ve 9708 kayıp, toplam 119.846 zayıfatı bulunmaktadır (Mert 2008: 2975). Diğer bir bilgiye göre, Britanya ve Hindistan'ın Çanakkale savaşlarında kaybı 119.696'dır. Bunların 28000'i ölüdür. Fransızların kaybı 47000 kişi, Avustralyalıların kaybı 36.500'dür. Yeni Zelandalıların kaybı ise 7.571'dir (Fewster vd. 2005: 8). Binbaşı Larcher'in bu konuyla ilgili görüşü, İngilizlerden savaşa katılan 469 bin kişiden 119 bin 700 ölü ve yaralı, Fransızlardan 80000 kişi katılmış ve 26 800 ölü ve yaralı, ayrıca her ikisi için hastaneye gönderilen 20 873 kişi, Fransızlara göre bu rakam 120000'dir (Bayur 1991: 386).

İngiltere'de Çanakkale cephesinden geri çekilme nedeniyle liberal hükümet önce koalisyona düşmüş, sonra 1916 yılında istifa etmek zorunda kalmıştır. Çanakkale Savaşı'nın Mimarı Winston Churchill bakanlıktan ayrılarak bir piyade taburunu komuta etmek üzere görevlendirilmiştir (Safran 1994: 3).

Bu yenilgi özellikle Fransız ve İngiliz sömürgelerinde olumsuz yankılar uyandıracak niteliktedir. Psikolojik etkisi büyüktür. Olay bir prestij meselesi haline gelmiştir (Çaycı 1993: 60). Çanakkale savaşlarında 18 Mart 1915 tarihindeki bombardıman sonrası İngilizlerin 6 haftalık bir ara verip harekete geçmemesi yenilgiye neden olarak gösterilmiş ve Enver Paşa'nın sözü hatırlatılmıştır. Enver Paşa: İngilizler ileri harekâta devam etse İstanbul'a ulaşırlardı demiştir. Sözlerinin devamında bu süre zarfında 200 Avusturya sükût toplarının getirildiği belirtilmiştir (Mosley 1333: 50-51). Yine Çanakkale savaşındaki yenilginin nedeni olarak savaş devam ederken komutan değişikliğinin gerçekleştirilmesi ve planların uygulanmasında sorunların yaşandığı ve savaşın sonucunun etkilendiği bir başka iddihadır (Mosley 1333: 60-61). Mosley ise Çanakkale deniz yenilgisini torpil tarlasına uğranması ile ilişkilendirmiştir (Mosley 1333: 48). Diğer yandan Fransızların mücadelesinden övgüyle söz eden

(Mosley,1333:7-15) Mosley, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalıların Ağustos 1915 tarihinde atıl durumda olduklarını, kendilerinin bu durumu “*yıldıza bakınız onlarda yazılı felaketi okuyunuz*” şeklinde yorumladıklarını söylemiştir (Mosley 1333: 19). Kitchener’in Çanakkale cephesini ziyareti yerine, Yunanistan ve Mısır’ı ziyaret etmesi, Alman ve Avusturyalıların propaganda ettiği 300 bin Türk’ün Mısır’ı işgal edeceği yaygarasının Mısır’daki herkesin moralini bozduğu üzerinde durulmuştur (Mosley 1333: 71). Almanların 17 pusluk topları gönderecekleri ve İngilizlerin denize döküleceği propagandası etkili olmuştur. Oysaki bu topların neden Fransa’da kullanılmadığı ya da topların geçebileceği köprülerin olmadığı düşünülmemiştir (Mosley 1333: 71). Mosley, “*Çanakkale’de İngilizleri mağlup edenin Türkler olmadığını, İngilizlerin arasında bulunan manevi isyan ve fesat olduğunu*” söylemiştir (Mosley 1333: 72).

Başbakan Herbert Henry Asquith, Çanakkale Savaşı’nın kazanılması durumunda elbette ki çok büyük kazanımlar olacağını, ancak şuan ki durumda bile İngiltere’nin çok ciddi kazanımları olduğunu ifade etmiştir. Örneğin Bulgaristan’ın uzun bir süre İttifak devletleri ile bağının koparılması, yine yaklaşık 300 bin kişilik Türk ordusunun bu dönemde atıl halde kalmasına neden olduğu (Komisyon 1333: 56) şeklinde değerlendirmesi olmuştur. Başbakan Asquith, Rusya’nın Kafkasya’da düştüğü felaketli durumdan kurtarıldığını, Mısır, İran ve Irak’ta İngiltere’nin bir problem yaşamadığını ifade etmiştir (Komisyon 1333: 74). Churchill de savaşın sonuçlarını aktarırken, Bulgaristan atıl bırakıldığını, Yunanistan ile görüşüldüğünü ve İtalya ile anlaşıldığını belirtmiştir (Komisyon 1333: 84-85). Mosley ise savaşın sonucu ile ilgili yayınları eleştirerek, Asmed Bartlet gibileri sivil ve amatörlikle suçlamış ve savaş devam ederken başarı ile sonuçlanması için çalışılması gerekirdi demiştir (Mosley 1333: 32-34).

SONUÇ

Jeopolitik ve jeostratejik açıdan son derece önemli olan Çanakkale ve İstanbul boğazları, tarihin ilk devirlerinden itibaren bölgede hâkimiyetin sürdürülebilmesi için mücadele alanı olmuştur. İtilaf devletleri de İngiltere’nin öncülüğünde 1915 yılında, Çanakkale Cephesi’ni açmaya karar vermiş ve bir plan hazırlayarak uygulamaya koymuştur. Ancak deniz ve kara savaşlarında yenilerek geri çekilmek zorunda kalan İtilaf devletleri, gerek planlama, gerek uygulama, gerekse çekilme ve sonuçla ilgili ciddi tartışmalar yapmıştır.

Bu tartışmaların en yoğun yaşandığı ülke ise İngiltere’dir. Çünkü yenilmez imparatorluk yenilmiş ve savaşta yaptığı bütün planlar altüst olmuştur. Bu nedenle, komisyonlar kurulmuş ve kamuoyunda konu

tartışmaya açılmıştır. Bu süreçte konunun bizzat taraflarının dinlenmesi ve gerekli açıklamaları yapmaları sonucunda, Çanakkale savaşları hakkında çok önemli bilgiler ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili en net ve anlaşılır açıklamaları ise, dönemin İngiltere Başbakanı Asquith ve dönemin Donanma Bakanı Churchill yapmıştır. Çünkü tüm taraflarla görüşen ve bütün kararların alınmasında etkili olan bu kişilerin açıklamaları, oldukça detaylıdır ve onlara göre, Çanakkale Cephesi'nde bir hezimet söz konusu olmadığı gibi bir takım kazanımlarda vardır. Diğer yandan açıklamaların geneline bakıldığında zaman İngiltere'nin o dönemde savaştığı tek cephe Çanakkale Cephesi değildir. Aslında İngiliz Genelkurmayı, Çanakkale Cephesi'ne, Fransa ve sömürgeler bölgesinden daha az önem vermiştir. Çünkü Fransa Cephesi kaybedilirse anavatan tehlikeye girecek, sömürgeler kaybedilirse de İngiltere sanayisi büyük oranda etkilenecektir. Bu nedenlerden dolayı öncelik oralara verildiği için Çanakkale Cephesi'nde istenilen oranda yoğunlaşmamış ve geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu değerlendirmelerde önemli bir eksik, Türklerin cephede gösterdikleri başarısını görmemezlikten gelmeleri ve kaybettikleri üzerinde durmamalarıdır. Bize göre bu durumun da değerlendirilmeler içerisinde olması gerekirdi. Ne yazık ki İngiltere'de yapılan tartışmalarda bu konu yeterince değerlendirilmemiştir.

KAYNAKÇA

- AKÇA, Bayram (2006), "Çanakkale Savaşlarında Mustafa Kemal'in Rolü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXI/2, (Aralık 2006), s. 1-15.
- AKYÜZ, Yahya (1990), "Çanakkale Savaşları ve Fransız Kamuoyu", *Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, 14-17 Mart 1990*, TTK Yay., Ankara, 1993, s. 121-125.
- ARMAOĞLU, Fahir (1990), "Çanakkale Muharebelerinin Rusya Üzerindeki Etkileri", *Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, 14-17 Mart 1990*, TTK Yay., Ankara, 1993, s.7-31.
- ARTUÇ, İbrahim (2004), *1915 Çanakkale Savaşı*, Kastaş Yay., İstanbul.
- ASPİNALL, Oglander (2005), *General C. F.: Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, (Hzl. Metin Martı), Arma Yay., İstanbul.
- ATABAY, Mithat (2008), "Çanakkale Savaşları Sırasında Devletlerin Stratejileri", *Çanakkale Tarihi IV*, (Hzl. Mustafa Demir), Değişim Yay., İstanbul, s. 1881-1891.
- AVCI, Cemal (1994), "Çanakkale Savaşının Sonuçları ve Milli Mücadeleye Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 10/30 (Kasım 1994), s.717-719.

- AVCI, Halil Ersin (2008), “Osmanlı Döneminde Çanakkale Deniz Savaşları”, *Çanakkale Tarihi I*, (Hzl. Mustafa Demir), Değişim Yay., İstanbul, s. 129-135.
- AYAN, Ergin (2010), “Alman Subaylarının Hatıralarına Göre Çanakkale’de Mustafa Kemal”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3/11 (Spring 2010), s. 92-102.
- AYTEPE, Oğuz (2000), “Çanakkale Savaşı Bibliyografyası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 25-26 (Mayıs-Kasım 2000), s. 1-72.
- BARIŞ, Yusuf İzzettin (2008), *Çanakkale Savaşları*, Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1991), *Türk İnkılâp Tarihi*, C. 3 Kısım 2, TTK Yay., Ankara.
- BEYOĞLU, Süleyman (2008), “Bir Efsanenin Sonu: Çanakkale’de Kayıp İngiliz Askerleri”, *Çanakkale Tarihi IV*, (Hzl. Mustafa Demir), Değişim Yay., İstanbul, s. 2321-2329.
- ÇAYCI, Abdurrahman (1990), “Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasının Atatürk’ün Askeri Kariyerindeki Yeri”, *Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, 14-17 Mart 1990*, TTK Yay., Ankara 1993, s. 55-68.
- DAĞCI, Gül Tuğba (2008), “Osmanlı’dan Cumhuriyete Çanakkale Boğazı”, *Çanakkale Tarihi I*, (Hzl. Mustafa Demir), Değişim Yay., İstanbul, s. 135-147.
- DE ROBECK-WEYMSS (1333), *Çanakkale Tahliyesi Hakkındaki Rapor*, (Çev. Hüsameddin), Matbaa-ı Amire, İstanbul.
- DEMİR, Mustafa (2008), “Çanakkale’de Türk Yerleşimi”, *Çanakkale Tarihi II*, (Hzl. Mustafa Demir), Değişim Yay., İstanbul, s. 653-665.
- FEWSTER, Kevin- BAŞARIN, Vecihi- BAŞARIN, Hatice Hürmüz (2005), *Gelibolu 1915 Savaşla Başlayan Dostluk*, (Çev. İbrahim Keskin), Galata Yay., İstanbul.
- GÖRGÜLÜ, İsmet (1994), “Çanakkale Zaferi Üzerine Alman İddiaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 10/28 (Mart 1994), s. 105-135.
- HERBERT Aubrey - MORGENTHAU, Henry (2007), *Çanakkale Devlet Ülkesinde Devler Savaşı*, (Çev. Seyfi Say), Ataç Yay., İstanbul.
- HERSİNG, Otto (2007), *Çanakkale Denizaltı Savaşı*, (Çev. Bülent Erdemoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- ILGAR, İhsan (1975), *Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları*, Baha Matbaası, İstanbul.
- İLHAN, Suat (1994), “Çanakkale Muharebeleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 10/30 (Kasım 1994), s. 673-684.

- İNALCIK, Halil (2008), “Çanakkale Boğazı: Özet ve Kronoloji”, *Çanakkale Tarihi I*, (Hzl. Mustafa Demir), Değişim Yay., İstanbul, s. 65-73.
- KANNENGİESSER, Hans (2009), *Çanakkale’de Türklerle Beraber Bir Alman Albay’ın Gözünden Çanakkale*, (Çev. Mehmet Serez), Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- KODAMAN, Bayram (1994), “Harp, Büyük Devletler, Çanakkale Muharebeleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 10/30 (Kasım 1994), s. 547-551.
- KOMİSYON (1333), *Çanakkale Raporu*, (Çev. Hüsameddin), Matbaa-ı Amire, İstanbul.
- MERT, Hasan (2008), “Çanakkale Savaşının Sonuçları”, *Çanakkale Tarihi V*, (Hzl. Mustafa Demir), Değişim Yay., İstanbul, s. 2971-2987.
- MOOREHEAD, Alan (1972), *Çanakkale Geçilmez*, (Çev. Günay Salman), Milliyet Yay., İstanbul.
- MOSLEY, Sidney (1333), *Çanakkale Hakikatleri*, (Çev. Hüsameddin), Matbaa-ı Amire, İstanbul.
- MÜTERCİMLER, Erol (2007), *Korkak Abdul’dan Coni Türk’e*, Alfa Yay., İstanbul.
- ÖZCAN, Azmi (2008), “Çanakkale Savaşlarını Hazırlayan Siyasi ve Jeopolitik Arka Plan”, *Çanakkale Tarihi IV*, (Hzl. Mustafa Demir), Değişim Yay., İstanbul, s. 1863-1867.
- ÖZCAN, Azmi (2008), “Türk Boğazları ve Rus Politikası”, *Çanakkale Tarihi III*, (Hzl. Mustafa Demir), Değişim Yay., İstanbul, s. 1809-1815.
- SAFRAN, Mustafa (1994), “Bir Kahramanın Doğuşu, Çanakkale Savaşları ve Sonuçları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 10/30 (Kasım 1994), s. 573-577.
- SARIKOYUNCU, Ali (2009), “Avustralya Basınında Çanakkale Muharebeleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 25/73 (Mart 2009), s. 39-63.
- STEEL Nigel - HART, Peter (2005), *Gelibolu Yenilgisinin Destanı*, (Çev. Mehmet Harmancı), Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- SÜSLÜ, Azmi (1991), “Çanakkale Savaşları ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 7/20 (Mart 1991), s. 303-307.
- TAŞKIRAN, Cemalettin (2009), “18 Mart Çanakkale Deniz Savaşı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 25/73 (Mart 2009), s. 25-39.
- TUNCOKU, Mete (1990), “Çanakkale Savaşları ve İngiliz-Japon Diplomasisi”, *Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, 14-17 Mart 1990*, TTK Yay., Ankara 1993, s. 69-85.
- TUNCOKU, Mete (1997), *Anzakların Kaleminden Mehmetçik Çanakkale 1915*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara.